

ОБРАЗ ПСИХОЛОГА В УЯВЛЕННЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ГРУП

Погіршення психологічного благополуччя (COVID, війна, загроза світової економічної кризи тощо) значно збільшили кількість психоемоційного неблагополуччя, шкідливих звичок, ментальних розладів, самогубств серед громадян. А це, у свою чергу, підвищуватиме попит населення на послуги професійних психологів. Так, за даними Всеукраїнського дослідження (проведеного у грудні 2024 р. – січні 2025 р. у межах програми ментального здоров'я «Ти як?»; з вибіркою у 2 тис. учасників), рівень задоволеності українців власним психологічним станом продовжує знижуватися: у 2022 р. він становив 41%, а на початку 2025 р. вже знизився до 36%. Зокрема, 83% опитаних відчують високий рівень стресу, причому 78% безпосередньо пов'язують це з повномасштабним російським вторгненням. Фінансові складнощі турбують 52% населення, а соціально-політична ситуація викликає занепокоєння у 47% респондентів (Батюк І., 2025).

Зважаючи на зазначене вище, логічно припустити, що важливим аспектом отримання фахової допомоги, виступає не лише наявність спеціалістів із корекції проблем психічного здоров'я, але й сприймання представників цих професій та послуг, які вони надають, у соціумі.

Ставлення до професійних послуг і самого психолога, а також бажання отримати допомогу, визначається, як мінімум, кількома умовами, зокрема:

1) доступністю послуг психолога, психотерапевта для потенційних клієнтів, навіть, у випадку реальної потреби в отриманні консультації (Staszyńska M., 2022);

2) сприйняттям психолога як кваліфікованого спеціаліста з ментального здоров'я, бажанням скористатися його допомогою та існуючим у суспільстві ставленням до тих, хто користується послугами цього фахівця (Панок В., 2017; Циганенко О, Масик О., 2020; Бойко-Бузиль Ю., 2023; Титаренко Т., 2023).

Феномен образу психолога вперше став предметом наукових розвідок в США після Першої світової війни, коли Американська психологічна асоціація заснувала свій Комітет зі зв'язків з громадськістю (Small J. & Gault U., 1975); а з середини 20 ст. проводиться більш системне висвітлення проблеми ставлення суспільства до психологів та їхньої професії.

Перша хвиля досліджень (Guest L., 1948; Grossack M., 1954; Cohen J. & Wiebe G., 1955) показала, що: 1) широка громадськість не розрізняв між собою функціональні обов'язки психологів й психіатрів; 2) невеликий відсоток опитаних знав про існування клінічних психологів; більший відсоток був переконаний в тому, що «справжні» (кваліфіковані) психологи і психіатри вміють «читати думки» (Wlodarczyk D., Wiraszka O., Laskowska T., 2025).

Друга хвиля досліджень (Tallent N. & Reiss W., 1959; Murray J., 1962; Thumin F. & Zebelman M., 1967) розкрила наступне: 1) респонденти вже могли розрізнити ролі двох вищезгаданих фахівців; 2) у разі виникнення будь-яких психічних проблем, більшість з них, однаково, зверталася за допомогою не до психолога, а до сімейного лікаря (Von Sydow K. & Reimer C. 1995; 1998), до священика, кар'єрного консультанту (Nunnally J., 1961); 3) опитаних дуже цікавила інформація про функціональні обов'язки, доходи та академічну кваліфікацію психологів (Murray J., 1962); 4) існувала невелика кількість професійних груп (священики, лікар загальної практики, соціальні працівники, шкільні вчителі), які знали про роботу та фахові обов'язки психолога більше, ніж пересічні громадяни, ставилися до нього позитивно і, навіть, перенаправляли своїх «емоційно проблемних» клієнтів до цього спеціаліста-суміжника (Small J., Gault U., 1975).

Третя хвиля досліджень ґрунтується на зростанні поінформованості суспільства про функції психолога та зменшенні стигматизації його професії: 1) збільшується частка

опитаних, готових звернутися до клінічного психолога у разі виникнення психологічних проблем, хоча зберігається й частина тих, хто піде за допомогою до психіатра чи до кар'єрного консультанта (Glenora N., 2000); 2) зростає зацікавленість характеристиками кваліфікованих психологів, найчастіше до переліку цих рис входять: професійна відповідальність, емпатія, професійні знання та навички (Szczukiewicz A., 2018); 3) формується позитивний образ психолога у свідомості потенційних клієнтів (Hoss A., Styła R., Suszek H., Kowalski J., Grochowska M., Dąbrowski J., 2020); 4) з'являються тенденції до зменшення стигматизації психологічної допомоги, про що свідчить той факт, що частка українців, які за потреби звертаються до психолога, зросла з 7% у 2022 р. до 17% на початку 2025 р. (Батюк І., 2025).

Зазначене вище й зумовило вибір теми дослідження, націленого, з одного боку, на вивчення особливостей уявлень представників різних фахових груп про професійного психолога; а з іншого, – на популяризацію професії, на розширення уявлень про функціональні обов'язки фахівця, про ознаки кваліфікованого спеціаліста й критерії надання ефективної фахової допомоги.

Емпіричні розвідки охопили 75 осіб, умовно поділених нами на три професійні групи: практичні психологи; юристи; військовослужбовці. У дослідженні було використано три методики: «Особистісні риси психолога» (авторський особистісний диференціал), «Професійно-важливі якості психолога» (авторський диференціал для вимірювання ПВЯ спеціаліста) та опитувальник «Домінуючі мотиви (вибору професії психолога)» (А. Мікляєва, П. Румянцева).

Нижче наводиться узагальнення результатів, отриманих у магістерській роботі (Батюк І., 2023), виконаній під нашим керівництвом.

Спільним в уявленнях спеціалістів різних фахових груп про психолога-професіонала виступало наступне.

1) професійно-важливі якості (далі – ПВЯ):

– висока професійна обізнаність, ґрунтовні знання, готовність постійно підвищувати рівень кваліфікації (когнітивний компонент);

– уміння слухати, адаптивність до швидкозмінних/ часто екстремальних умов роботи, відповідальність (*поведінковий компонент*);

– навички комунікацій з усіма соціальними верствами населення та категоріями потребуючих психологічної допомоги, впевненість, самовладання (*комунікативний компонент*).

2) особистісні риси спеціаліста:

– комунікабельність, самостійність, працелюбність (*чинник активності*);

– наполегливість, витривалість, дисциплінованість (*вольова сфера*);

– добросовісність, турботливість, чесність (*емоційна сфера*).

3) домінуючі мотиви: надання професійної допомоги і саморозвиток фахівця.

Відмінності в уявленнях юристів, військовослужбовців, працюючих психологів розкриваються (на рівні тенденцій) відповідно до переважаючих у них очікувань від роботи кваліфікованого психолога. А складові образу психолога заломлюються через фахову специфіку представників кожної групи.

Юристи. В образ практичного психолога поряд з високими вимогами до його професійних компетенцій (грунтовні знання, готовність постійно вдосконалюватися у фаховому плані), юристи включають глибоку обізнаність з окремими питаннями деонтології (зокрема, неухильне дотримання Етичного кодексу психолога, що може свідчити про вищу цінність професійної етики та внутрішніх стандартів в роботі цього спеціаліста-практика).

Особливої уваги правники приділяють когнітивному компоненту працюючих психологів: аналітичним здібностям фахівця у вирішенні емоційно-гострих, конфліктних ситуацій; критичному професійному мисленню; об'єктивності. Найбільш запитаними особистісними рисами професійного психолога вважають: комунікабельність, неординарність, стриманість, чесність, чуйність. На думку юристів, практичні психологи схильні обирати професію, орієнтуючись на певне поєднання окремих внутрішніх і зовнішніх мотивів.

Військовослужбовці. В образі практичного психолога військові особливо наголошують на таких домінуючих ПВЯ, як: стресостійкість, здатність швидко адаптуватися до роботи у змінюваних/ екстремальних умовах, відповідальність. На їхню думку, психолог має володіти ґрунтовними знаннями, максимально запитаними в умовах повномасштабного вторгнення, в ідеалі, – у галузі військової психології (зокрема, спеціаліст повинен мати навички кризового втручання та психологічної підтримки в екстремальних умовах).

Цінними особистісними характеристиками психолога військовики вважають, зокрема: працелюбність, товариськість, енергійність, наполегливість (навіть, якщо вона набуває ознак впертості). Домінуючими мотивами вибору психологічного фаху, з погляду військовослужбовців, є поєднання потреби надавати професійну допомогу (з орієнтацією на саморозвиток) та потреби у розв'язанні спеціалістом власних проблем.

Працюючі психологи. Образ практичного психолога у цьому випадку розкривається переважно рисами, що входять до когнітивного і поведінкового блоків ПВЯ. Найбільш запитаними серед когнітивних якостей є: здатність до неперервного особистісного й фахового розвитку; прагнення до самоосвіти; володіння широким репертуаром професійного інструментарію (консультативними прийомами, психотерапевтичними техніками, різними методами психологічної підтримки й супроводу, діагностичними методиками). Серед поведінкових якостей – це: навички емпатійної взаємодії, швидка адаптація до екстремальних умов, толерантність до невизначеності.

Провідними особистісними особливостями психолога практикуючі фахівці вважають оптимізм та чуйність. Домінуючі мотиви вибору професії практичні психологи вбачають у такій тріаді потреб: 1) надання фахової допомоги з опорою на професійний саморозвиток; 2) вирішення особистих проблем; 3) спілкування.

Таким чином, описані вище тенденції, які розкривають уявлення представників різних професійних груп (юристів, військовослужбовців і практичних психологів) про кваліфікованого психолога, свідчать про: 1) високу оцінку рівня кваліфікації, професійно-важливих якостей і вмотивованості

фахівців з охорони ментального здоров'я; 2) існування доволі цілісного й гармонійного образу психолога у свідомості опитаних спеціалістів.